

Ekonomporträtt: Gunnar Westin Silverstolpe 1891–1975

”I Göteborg skrivs inga dikter, bara fakturor” är ett talesätt med osäkert ursprung. Andra uttalanden i samma riktning kan däremot beläggas. Så skrev t ex den store norske diktaren Bjørnstjerne Bjørnson ett argt brev på 1870-talet till *Handelstidningens* ägare och redaktör S A Hedlund att Göteborg var ”Nordens råeste by” och att staden dominerades av ”pængerne, maten, vinet, liderligheten i det stille”.¹

Bilden av Göteborg som opoetisk är emellertid inte entydig. I staden verkade en gång både Tomas Thorild och Viktor Rydberg, även om de inte stannade där så länge. Numera brukar vi lokalpatriotiska göteborgare också gärna hävda den göteborgska kulturens särart, mer folkligt förankrad och mer grundad på idealitet jämfört med den stockholmska kulturelitens statligt finansierade ”finkultur”. Också Bjørnson erkände att här fanns ett kulturintresse, representerat av S A Hedlund, även om denne var en ”røst i ørkenen”.

Att det fanns vänner till både kultur och affärer visade sig också i striden om inriktningen på Göteborgs högskola. En gruppering med S A Hedlund i spetsen ville ha en bred folkbildande och examensfri ”fri akademi”. En annan grupp ville i stället ha en profilering mot ”högre merkantil utbildning”. Vare sig den nya högskolan eller den senare tillkomna handelshögskolan blev examensfria. Men idéerna bakom den fria akademien satte sina spår, det gällde inte minst de två professurerna i nationalekonomi där det krävdes av innehavarna att de skulle hålla populärvetenskapliga föredrag för allmänheten.²

Beslutet om att inrätta handelshögskolan togs i Göteborgs stadsfullmäktige 1919. Den akuta frågan var om man skulle kunna få kvalificerade befattningshavare på den nya skolan främst i konkurrensen med den väletablerade motsvarigheten i Stockholm. I motsats till professuren vid Göteborgs högskola, som fick Gustaf Steffen som förste innehavare och hade ämnesbeteckningen nationalekonomi med sociologi, var ämnet nu rubricerat som enbart nationalekonomi.³ Man lyckades värva fyra högt kvalificerade sakkunniga: Sven Brisman, Eli Heckscher, Emil Sommarin och Gustaf Steffen. Att alla fyra hade en mer praktisk inriktning jämfört med de ledande ”teoretikerna” Wicksell och Cassel säger troligen något om vilken sorts professor man ville ha. Det faktum att de två förstnämnda ansågs vara

JOHAN LÖNNROTH

är docent i nationalekonomi vid Göteborgs universitet och f d vice partiordförande i Vänsterpartiet. Johan.Lonnroth@economics.gu.se

Lars Fälting, Karl-Erik Gustafsson, Lars Lönnroth, Lars Magnusson och Bo Sandelin har hjälpt mig i arbetet med denna text.

¹ Mer om den fria akademien och Göteborgs högskolas tillkomst finns i Lindberg och Nilsson (1996) samt i Lönnroth (2003, 2007).

² Lindberg och Nilsson (1996, del I, s 15-18).

³ Steffen porträtteras i Lönnroth (1990).

borgerliga medan de två andra var organiserade socialdemokrater gav också god politisk balans.⁴

Tre kandidater anmälde sig som sökande – docenterna Sven Helander och Arthur Montgomery samt filosofie doktorn Gunnar Westin Silverstolpe. Alla sakkunniga utom Steffen satte Silverstolpe som etta före Montgomery och förklarade båda vara professorskompetenta. Brisman och Heckscher inkompetensförklarade Helander medan Sommarin ansåg honom vara ”med tvekan kompetent”. Steffen däremot satte Helander som etta och förklarade Montgomery inkompetent.

Silverstolpe hade turen att de båda konkurrenterna låg vid sidan av den teoretiska huvudfåra som just vid denna tid hade etablerats inom ämnet nationalekonomi. Montgomery var i första hand ekonomhistoriker och hade knappast skrivit något teoretiskt alls. Helander var liksom Steffen fostrad i den tyska historiska skolans anda. Steffen ansåg att han var den bredaste och ”djupaste” forskaren av de tre. I sak tyckte Heckscher likadant, men för honom innebar det ”djupa” att Helander använde sig av ovetenskapliga begrepp som ”ekonomisk makt”, vilket saknade värde för den ekonomiska forskningen. Silverstolpes insatser i den neoklassiska huvudfåran var små, men de överträffade klart konkurrenternas. Han fick professuren efter överklagande från Helander och ett antal ytterligare inlagor från de sakkunniga.⁵

1. Avhandlingen

Silverstolpe föddes 1891 i Stockholm. Pappan var justitieråd. Mamman hade flicknamnet Westin. Det tillnamnet tog sig Gunnar först i vuxen ålder. Han avlade filosofie kandidat- och licentiatexamen vid Stockholms högskola 1913 respektive 1916. 1919 disputerade han på avhandlingen *Kapitalbildning En teoretisk och ekonomisk undersökning*. Den var hans främsta merit vid professorskonkurrensen.

Avhandlingen inleds med en kritisk framställning om nationalekonomins förhärskande uppfattningar om kapitalbildningen från 1600-talet och framåt. Författaren var försiktig i sina värderingar. Referaten av de stora landsmännen Wicksell och Cassel var hållna i högaktningfull ton. Silverstolpe undvek att ta ställning, även om man tycker sig ana att han föredrog Cassel framför Wicksell i den stora stridsfrågan om huruvida nyttoteorin var ett nödvändigt fundament i prisbildningsläran. Han verkade obekvämt i framställningen av matematiskt framställda teorier och undvek formler så gott han kunde.

Silverstolpe vågade sig också på det kontroversiella ämnet om kapitalbildning och konjunkturväxlingar. Här var han på en linje som gick på tvärs mot ämnets förhärskande människosyn:

⁴ I Lönnroth (2003) finns utdrag ur de fyras skrifter som tydligt visar deras politiska tendenser. Balansen var viktig eftersom stadens socialdemokrater länge tvekat om de skulle stödja denna ”borgerliga” skola.

⁵ En utförlig genomgång av detta tillsättningsärende finns i Lönnroth (2003).

I själva verket torde konjunkturväxlingarnas egentliga väsen vara att söka i den känslighet för stämningar och den mottaglighet för massuggestion, som kännetecknar de ekonomiska företagen liksom de flesta andra exemplar av hjorddjuret människan ... Det irrationella draget i konjunkturväxlingarna bottnar i människans irrationella psyke. (Silverstolpe 1919, s 170)

När han så i avhandlingens andra del skulle göra ett försök ”att till en enhetlig och något så när självständig teori sammanfatta gamla och nya kunskaper” (Silverstolpe 1919, s 7–8) blev han än mer ödmjuk och försiktig. Det verkar som om han ville gömma sig bakom skönlitteraturen för att slippa ges sig i kast med de abstrakta modellerna. Han hänvisade till novellen ”Kärlek och spannmål” i Strindbergs *Giftas* när han skulle belysa teorin om hur befolkningsvariationerna varierar med skördarna och därmed med konjunkturerna. Han redovisade en mängd tabeller över kapitalbildning i olika länder, men undvek att ansluta sig till någon bestämd ståndpunkt.

Silverstolpe blev inte docent på avhandlingen. Brisman skrev i sakkunnigutlåtandet att den var ”synnerligen ofullkomlig i metodiskt avseende” och Heckscher ansåg att den inte gav något väsentligt tillskott till området. Ändå var den avgörande eftersom den visade att Silverstolpe hade plöjt mer i det nya nationalekonomiämnets huvudfåra än hans medsökande.

2. En poetisk professor

Egentligen är det något av en paradox att just Silverstolpe skulle få denna första befattning på den skola som det praktiska ekonomiska livets män hade kämpat för så länge. Det är nämligen svårt att tänka sig en mer kongenial företrädare för det friakademiska folkbildaridealet än Silverstolpe. Han kunde skriva både poesi och om fakturer.

Han hade publicerat en rad texter om skönlitteratur, där perspektivet var fjärran den neoklassiska teorins syn på människan som rationell beslutsmaskin. En text från 1916 handlar om Ibsens byggmästare Solnes, som offrar ”vardagslivets stilla lycka” för den yttre framgången i livet: ”Ack, de vanliga människornas lycka – en aldrig sinande ström av små och tarvliga bekymmer. Är det den, som är så svår att mista? Knappast det – utan någon annan sorts lycka, för den av livet rikt utrustade, bortom vimlet, bortom berömmelsen, bortom alla fåfångliga lidelser” (Silverstolpe 1916a, s 370).

Temat var ofta den fritänkande människan mot strömmen, som i ”Nobelpriset till Romain Rolland”:

... han som alltifrån den stora världskraschens första stund vågade försvara det evigt mänskliga mot mänskligheten själv, och som i ett ögonblick fick både vänner och fiender emot sig; han som i sitt hemland strax blev förklarad i akt som fosterlandsförrädare. Av alla rättänkande, dessa som en gång korsfäste Kristus för hädelse, dessa som dömt varje etiker som – moralist. (Silverstolpe 1916b, s 558)

I egna dikter hyllade han också den ensamme avvikaren som vågar utmana de makthavandes ideal och folkets fördomar:

På landsvägens mitt, i brinnande julisol
 står socknens dåre med blicken mot öster.
 I dag skall Herren komma med glans i skyn
 vid dånet av domsbasunernas röster!

Dock se, vid sin tjänares åsyn hur milt han ler
 och säger: ståt upp du trogne, var ärad!
 För Dig är utvald en plats på min högra hand
 du den ende rene i Åta härad.

Men sockenfolket han visar i vrede bort
 och böndernas drängar, som svära och ropa
 ur vägen din lushund, gå undan ditt svin
 han störtar i helvetets eld tillhopa. (Silverstolpe 1923)⁶

3. Folkbildaren

Silverstolpe hade undervisat redan på de särskilda handelshögskolekurser som funnits före skolans tillkomst. Vad han talade om då speglas i en ström av populärvetenskapliga texter. Att han var en populär föreläsare kan man förstå om man tar del av hans ofta välfunna pedagogiska exempel. Ett sådant är en text om växelkurser där han utgår ifrån boxningsmatchen 1921 mellan amerikanen Demsey och fransmannen Carpentier och påstår att amerikanen vunnit matchen men att fransmannen fått mer betalt. Förklaringen var att Carpentiers 200 000 dollar växlat till franc hade större köpkraft än Demseys 300 000 dollar i USA (Silverstolpe 1922).

Av handelshögskolans undervisningsplan framgår att Silverstolpe på våren 1924 föreläste för den första kullen av 11 reguljära elever en timme om ”det moderna näringslivet”, en timme om ”bankväsendet”. Han hade också två timmars ”nationalekonomiskt proseminarium”. Han föreläste också om ”penning- och växelkursteori” en kväll i veckan på öppna kvällskurser avsedda för ”i första hand den inom affärsvärlden arbetande ungdomen” (Berglund och Grönfors 1977, s 334–336). Därutöver höll han också kvällsföreläsningar utanför handelshögskolans regi. Han höll föredrag på kontoristföreningen, för Göteborgs Handelsbiträdesförening, på ABFs universitetscirkel och på Liberala Sommarskolan i Göteborg för att ta några exempel.

4. Nationalekonomi för alla

I särklass mest känd utanför Göteborg blev Silverstolpe för bästsäljaren *Nationalekonomi för alla*, som kom ut i tretton svenska upplagor mellan 1922 och 1950 och en tysk upplaga 1929. I förordet till första upplagan förklarade

⁶ Dikten heter *Socknens dåre*.

han att han ville vända sig till ”det praktiska livets män”. Men eftersom de svenska upplagorna kom ut på KFs förlag kan man förstå att de i första hand användes inom Kooperationen och arbetarrörelsen. Läroboken var trots detta tydligt inriktad på att framstå som politiskt neutral. Här ett exempel på behandlingen av det mest kontroversiella: ”Prisbildningen bryter alla maktstrider . . . Den borgerliga nationalekonomin kommer alltid att bestrida marxismens prisbildningslära . . . Men klasskampen är en realitet och den ryska revolutionen är inte enbart något negativt”. (Silverstolpe 1922, första upplagan, s 73–77).

Mest innehöll läroboken sammanställningar av fakta. Den beskrev strukturomvandlingen från jordbruk till industri, jordens och skogens fördelning på olika ägare och deras betydelse för exporten, fisket, vattenkraften, malmer och metaller och maskinindustrins fördelning över landet. Den gick igenom produkterna från olika industribranscher, in- och utrikeshandeln uppdelat på olika länder och branscher, vägarna, järnvägarna och sjöfarten, kapitalmarknaden, bankväsendet och försäkringsföretagen.

I ett kapitel behandlades också det mer politiskt laddade ämnet inkomst- och förmögenhetsfördelning:

Inkomstfördelningen har bred bas och avsmalnande topp . . . Det är mot denna tingens ordning, som socialismen sätter in sin kritik; och för visso är det lovligt att fråga, om det nutida samhällets ojämna inkomstfördelning äger en djupare nödvändighet eller icke. Så mycket kan emellertid sägas till dess försvar som att den visat sig vara en mäktig hävstång för kapitalbildningen; ur de stora inkomsterna strömmar huvudparten av det nya kapitalet fram. (Silverstolpe 1922, s 177–178)

I slutet tillät han sig också att filosofera mer allmänt över samhällsordningen:

Är icke folkets liv och växt något för mer än den enskildes välstånd? Talas det icke i en gammal sinnrik saga om en man, som miste sin skugga och sedan icke hade en lycklig stund i sitt liv? Det står var och en fritt att själv forma svaret på frågor som dessa; den ekonomiska vetenskapen uppställer inga ideal, den söker endast sammanhanget i tingen. (Silverstolpe 1922, s 185)

Läroboken recenserades i huvudsak positivt av Ernst Wigforss: ”Den . . . är en synnerligen lämplig första inledning till ett studium av de nationalekonomiska frågorna” skrev han. Boken är lättfattlig och därmed är det ” . . . liten risk att man vänder sig bort i missmod från . . . ett studium, som tycks . . . vara en tummelplats för lärda teoretiker och deras hårklyverier, där vanligt folk ingenting har att skaffa”. (Wigforss 1922, s 132)

Författaren behandlar med ”saklighet” frågan om ”samhällets omdaning i socialistisk riktning” fortsatte Wigforss. Men han framförde också viss kritik. Han sade sig sakna ett kapitel som handlar om ” . . . varför samhället är som det är” och han var inte nöjd med Silverstolpes behandling av

Karl Marx. Det verkar vara en ”ren misskrivning” när Marx ”utrangeras ur nationalekonomernas aktade samfund ... en del läsare komma nog att finna författaren lite väl optimistisk ifråga om vårt nuvarande samhälle” (Wigforss 1922, s 132).

Läroboken användes snart överallt i landet, främst inom folkbildningen, men även vid högskolor och universitet. Detta måste ha gett Silverstolpe blodad tand, för nu gav han inte bara ut fler upplagor av *Nationalekonomi för alla* utan också nya läroböcker i de ämnen han undervisade på i och utanför handelshögskolan.

5. Världskrisen

Börskraschen 1929 och den därpå följande stora världskrisen fick överallt en omvälvande effekt på nationalekonomiämnet. Också Silverstolpe tog djupt intryck. Han fick tjänstledigt från professuren för en studieresa i april 1931. Resultatet blev boken *Guldmyntfotens kris* (Silverstolpe 1931).

I denna bok hade han blivit osäker på hållbarheten i de gängse ekonomiska teorier han själv hyllat i undervisning och forskning:

Ovisshetens stämning lägger sig tung över framtiden ... Hur började depressionen? När skall den sluta? Varken den praktiska erfarenheten eller den vetenskapliga analysen förmår lämna några säkra svar på frågor som dessa. ... I tider som de nuvarande, då kortsynta nationella intressen mäta sina krafter med varandra, då gammal och seg ekonomisk vidskepelse på nytt breder ut sig, då farliga mediciner rekommenderas från alla håll och kanter, gäller det att hålla huvudet kallt och förståndet klart. (s 6)

Han erkände att han i andra upplagan från 1926 av *Nationalekonomi för alla* trott att konjunkturproblemet var på väg att bli löst. Han försvarade sig med att också i USA hade ekonomer och politiker trott att de kunde styra genom räntan och ”kreditens begränsning”. Men med börskraschen 1929 ”vändes ett nytt blad”:

Fondbörsen hade blivit ett spelhus ... Här trängdes människor ur alla samhällslager, så gott som alla utan någon som helst förutsättning för att göra förnuftiga aktieaffärer, men alla var hetsade av högkonjunkturen och besjälade av lusten att skära för sig en vacker spekulationsvinst. (s 16)

Krisens grundorsak fanns enligt Silverstolpe inom jordbruket. Genom kombinationen av ökad konkurrens och vikande efterfrågan på jordbruksprodukter hade bönderna blivit skuldsatta. Samtidigt hade avbetalningssystemet vuxit starkt under 1920-talet. Börsvärdet hade drivits upp långt utöver det som motsvarade produktionsförmågan. Tvisterna om krigsskadestånd, gränsregleringskrav och tullar hade också gett ”en ypperlig jordmån för en ekonomisk depression” (s 26–29).

Silverstolpe fortsatte att i siffror beskriva kapitalflykten från Sverige och

hur Riksbankens reserver i utländsk valuta föll. På kvällen söndagen den 27 september 1931 beslöt Kungl Maj:t att befria Sveriges Riksbank från skyldigheten att inlösa sina sedlar.

Ett utländskt lån av något så när ansenliga dimensioner kunde ha rätt upp situationen och räddat guldmynstfoten. Det har med bestämdhet sagts, att ett dylikt lån inte stod att få, när det som bäst behövdes. Märkligt i sanning! Nyss prisades landet som ett av de mest solida och kreditvärldiga länderna i världen – nu kunde det inte gå att få låna guld för 50 miljoner kronor ur Förenta Staternas eller Frankrikes upptornade guldförråd! (s 35–36)

Som det nu var gick det inte att undvika kronans fall. Men också ”pappersvalutan” hade sina problem: ”Det är inte svårt att ställa upp ett vackert program för skötseln av en pappersvaluta, men desto svårare att göra verklighet av de goda föresatserna” (s 38).

Man hade nu satt upp fast penningvärde som mål. Men Riksbanken hade svårigheter att hålla spekulanterna stången. Det ledde till farliga tankar:

När detta skrives, flyga ord som importreglering och valutaransonering i luften ... Börja med en knappål och sluta med en silverskål, heter det; och börjar man med en smula importreglering, slutar det kanske med en genomförd kommissionshushållning. (s 41)

Silverstolpe ville inte släppa tanken på att återvända till den internationella guldmynstfoten. Enbart då skulle man långsiktigt kunna återupprätta förtroendet mellan folken: ”Det som började som en vanlig konjunkturförsämring tog en elakartad vändning till följd av bristen på förtroende mellan folken. Där man tagit soten, där får man och ta boten” (s 55).

Nationalekonomin måste också, ansåg han, ta kritiken mot ämnet från marxismen på allvar:

De ekonomiska kriserna komma att bli allt svårare, sade Karl Marx, och slutet blir att den kapitalistiska produktionsordningen störtar samman. Kriserna bli fastmera mildare än svårare med tiden, sade nationalekonomerna före 1914; och det gäller bara att ordentligt komma underfund med deras natur för att konjunkturregleringens problem skall vara löst. Konjunkturregleringens problem är löst, sade vi för fyra fem år sedan ... Men vad skola vi nu säga? Kanske också att det är olösligt?. (s 56)

Men så långt ville han inte gå:

Även om man inte tror på möjligheten av konjunkturkurvans förvandling till en rak linje, kan det vara lovligt att räkna med att en omsorgsfull ekonomisk politik skall vara i stånd att hålla svängningarna inom rimliga gränser. (Berglund och Grönfors 1977, s 62–64)

6. Silverstolpe lämnar skolan

Handelshögskolans förste rektor Otto Nordenskjöld dog och Silverstolpe förordnades som rektor i juni 1928. Det är tveksamt om han hade tillräckligt med tid att sköta också detta nya uppdrag vid sidan av det mångsidiga författarskapet och lärargärningen både i och utanför skolan. Han tvangs också direkt vid tillträdet som rektor att engagera sig i en konflikt om skolans inriktning. Styrelsen ansåg att skolan blivit alltför lik motsvarigheten i Stockholm och inte varit tillräckligt praktiskt näringslivsinriktad (Berglund & Grönfors 1977, s 23–24).

Det framgår inte av historiken från 1977, och av naturliga skäl än mindre av årsberättelserna, mot vilka ämnen styrelsemedlemmarnas kritik i första hand riktades. Men nationalekonomin var nog det minst yrkesinriktade ämnet och det är svårt att tro att Silverstolpes politiskt laddade intresseinriktning var så populär bland näringslivets män. Att ämnet nationalekonomi hade svårigheter att hävda sig i konkurrensen med ämnen som bokföring, handelsrätt och handelsteknik antyds av Berglund och Grönfors när de skriver att ”Professorn i nationalekonomi hade störst anledning att klaga på njughet i lokaltilldelning” (s 186).

Silverstolpe fortsatte också som rektor att engagera sig i undervisningen av det starkt ökande antalet reguljära elever på skolan och i folkbildningen utanför skolan. I årsberättelserna angav han sin hemadress och sitt telefonnummer med mottagningstider. Han hade också lyckats utverka att handelshögskolan upplät lokaler för ABFs ”universitetscirkel” i nationalekonomi, vilken leddes av honom själv. På olika föreläsningar på föreningar runt om i staden fortsatte han att ta upp alla de frågor som rörde sig i tiden.

Det är svårt att veta vad som utlöste att Silverstolpe på hösten 1931 bestämde sig för att lämna Göteborg. Var det kritiken från styrelsen, osäkerheten om vart ämnet var på väg, eller var han allmänt trött på kraven att hänga med i den alltmer avancerade teoribildningen? Eller var skälet att han önskade mer tid för att ägna sig åt föreningsliv, folkbildning och populärvetenskapligt författarskap?

I augusti 1931 lämnade han rektoratet. I oktober sökte han på nytt tjänstledigt från professuren för vetenskapligt arbete. Den 1 januari 1932 förordnades han som speciallärare vid lantbrukshögskolan i Ultuna. I april 1932 hemställde han om avsked från professuren, en ovanlig åtgärd i Sveriges akademiska liv. Erik Lindahl blev 1933 hans efterträdare. Det i årsberättelsen för detta år mest tydliga avtrycket av detta blev att de fristående handelshögskolekurserna i nationalekonomi försvann. Det friakademiska spåret i den göteborgska nationalekonomin hade därmed för lång tid framåt gått ur tiden.

7. Silverstolpe om Stalin och Hitler

Att Silverstolpe efter att ha lämnat handelshögskolan hade mer tid till annat märker man på att han åtog sig en rad nya uppdrag. 1936 utsågs han till

sakkunnig i den svenska delegationen för nordiskt samarbete, på vars uppdrag han redigerade boken *The Northern Countries in World Economy*. 1937 blev han dels styrelsemedlem i utrikespolitiska institutet, dels medlem i ”kommittén för utrikespolitisk upplysning”. Han fortsatte att publicera sig i aktuella politiska och ekonomiska ämnen i dagstidningar, främst i *GHT* men även i *Eskilstunakuriren* och *Dalademokraten*. Han skrev en rad artiklar i tidskrifter som *Bokstugan*, *Hertha*, *Sunt Förnuft*, *Världspolitikens dagsfrågor* och (allra mest) *Kooperatören*. Han gav ut en *Ekonomisk ordbok* och *Första svampboken* på KFs förlag.

Hans mest omfattande text från trettioalet var avsnittet ”Välstånd och fattigdom” i den 1938 utgivna *Vår egen tids historia*. Framställningen innehöll både idéhistoria och ekonomisk historia. Silverstolpe gick igenom Smith, Ricardo, Mill och Marx. Han ansträngde sig att vara neutral, men här anar man att han skaffat sig en tämligen väl sammanhängande ideologi, byggd på de kooperativa idéerna, besläktade med de han kallar ”1800-talets två stora tanke- och känslorörelser” – liberalism och socialism.

Kooperationens ”... tro på sammanslutningens och sammanhållningens möjligheter stämde inte med den ekonomiska liberalismens tänkesätt men väl rörelsens redobogenhet att fritt tävla med andra företagsformer.”

Dess ”... talesmän hade utlovat ett slags klasslöst samhälle ... att var och en skulle kunna göra sig gällande efter måttet av sin andliga och kroppsliga utrustning, i kraft av sin initiativförmåga och sin förmåga att arbeta och spara” och dess ”... idéer hade en tid kunnat sola sig i segerns fulla glans”. Men ”skuggorna skulle med nödvändighet falla över vägen, och de skulle med tiden bli fler och djupare” (s 83–86).

Arbetarmassorna valde inte liberalismen, utan i stället ”... sammanhållningens och organisationens linje. De byggde på Marx, som ”... hade delvis rätt om koncentrationsprocessen”. Men att det skulle gå fort var ett ”önskeränkande”. Socialdemokratin sökte sig fram längs nya vägar i och med revisionismen. Men den förnyade arbetarrörelsen kunde inte stå emot nationalismen:

Även om det är sant som Marx säger att det mänskliga samhällets historia är en historia om ständig klasskamp, så gäller det att striden mellan samhällena, mellan stammar, folk och nationer, i vida högre grad än klasskampen, vädjar till det innersta instinktlivet. (s 147)

Silverstolpe övergick sedan till att skildra de nya läror som predikades i Europas två stora diktaturer, ledda av Stalin och Hitler. Marx, skrev han, kan inte anklagas för att ha format det ekonomiska systemet i Sovjetunionen:

När Lenin hävdade, att världskriget kunde och borde bli signalen till socialistiska revolutioner världen runt, så lade han förmodligen något till Marx’ schema, som inte fanns där förut. Marx var ju inte precis rädd för revolutioner ... men han höll styvt på att kapitalismen måste mogna ut, innan man kunde börja med något nytt (s 266).

Silverstolpe avslöjade sin förmåga att förstå ryska genom att illustrera

framställningen med skämtteckningar från *Krokodil*.⁷ Han skrev om hur Stalin kom till makten och om omläggningen till planhushållning 1928. Denna text var ju publicerad 1938, det år då stalintidens terror och skenrättegångar nådde sin klimax. Men Silverstolpe vidhöll sin traditionella försiktighet när han sammanfattade omdömet om det sovjetiska systemet: ”Somliga säga, att om revolutionen inte kommit emellan Ryssland i kraft av sina väldiga naturrikedomar skulle ha gått en snabbare ekonomisk utveckling till mötes . . . Somliga säga att revolutionen skapat den verkliga friheten och jämlikheten” (s 346).

Silverstolpe gav sig sedan i kast med att behandla fascismen och nationalsocialismen. Han skrev att revolutionen i Ryssland genomfördes av män, som hade en ”färdig lära” medan den fascistiska revolutionen i Italien blev verklighet, ”utan att maktens utövare hade någon klart uttalad lära”. Deras motto var ”Handla först och tänk sedan”. Och en ”... besviknen och förbittrad nationalism var det egentliga startkapitalet” (s 347). Han skrev om Pareto som fascismens andlige fader och om Mussolinis program. Fascisterna ville stötta de fattiga genom att staten skulle se till att priserna hölls på en skälig nivå. Han refererade nazisternas program och jämförde med den politiska praktiken efter maktövertagandet 1933. Han skrev om ”blod och jord” och om rasteorin, men gick inte närmare in på dess innebörd. Han skrev om Hitlers krav på att ”avskaffa ränteslaveriet” och noterade frånvaron av angrepp på den privata äganderätten. Här tillät han sig en lätt ironisk ton: ”Kapitalräntan hade fått en nådatid ... dividend- och räntetagaren kunde säga som Julia hos Shakespeare: ”Vad gör väl namnet? Det som ros vi kalla med annat namn ju lika ljuvligt doftar”. . . . ”Så länge socialismen ser ut på det viset, torde den av många kapitalägare kunna anammas med utsträckta händer – eller låt oss säga med ena handen uppsträckt ...” (s 453).

8. En kooperationens ideolog

Året därpå, det nya krigets första år, kom den nionde upplagan av *National-ekonomi för alla*. I förordet skrev han att de första åtta upplagorna varit ganska lika. Men nu sade han sig vara ”mindre tvärsäker”. Det gällde inte minst nationalekonomiämnets oideologiska karaktär: ”En del säger att nationalekonomin är borgerlig, men den kan ha något värdefullt att säga även i en socialistisk hushållning” (s 13).

En som tydligt hade påverkat Silverstolpe till en omorientering var Nils Karlebys bok *Socialismen inför verkligheten*. Han instämde uppenbarligen med Karleby när denne hävdade att den marxistiska utsugningsteorin var förenlig med den moderna nationalekonomins prisbildningslära:

Går man saken in på livet, skall man finna att de två ekonomilärorna långtifrån att utesluta, tvärtom komplettera varandra . . . Föreningen måste sökas ... efter den linjen, att den marx'ska ekonomilärans sociolo-

⁷ Rysk satirisk tidskrift.
JOHAN LÖNNROTH

giska utgångspunkter bilda underlaget och ramen, den subjektivistiska socialekonomins analys innehåll i vetenskapen (s 181–182).

Med denna slutliga syntes mellan liberalism och socialism i ryggen fick Silverstolpe uppdraget av KF att skriva rörelsens historia. Den kom ut 1944, hundra år efter det att tjuuguått fattiga vävare hade skapat ett kooperativ i Rochdale i England. Den blev en höjdpunkt i hans pedagogiska gärning.

Silverstolpe lät läsaren stiga in på ett möte i socialisternas hus i Rochdale i december 1843. Vävaren Howarth talade. Han sa till kamraterna att de ska arbeta för allmän rösträtt och fackföreningar, men att den snabbaste vägen till förbättring av levnadsförhållanden är Kooperation. Om vi alla sparar lite kan vi skapa ett gemensamt kapital. Då kan vi upprätta en egen affär med ”rent mjöl i påsen” och ”riktiga vikter”. En röst i salen: ”Jaså vi skall bli kapitalister!” Howarth: ”Ja, men vi skall inte dela ut vinsten till ägarna, utan var och en skall få utdelning på sina köp” (Silverstolpe 1944, s 14 ff).

Sedan förflyttades läsaren till Sverige. 1848 gavs rätten att bilda aktieföretag utan att riskera mer än aktiekapitalet. Men rätten att bilda ekonomisk förening utan att riskera mer än insatsen var inte ens påtänkt:

... de styrande var beredda att släppa till aktieföretagsformen för de stora kapitalintressenas räkning, men de var fullkomligt främmande för tanken att småfolk skulle kunna samlas kring egna ekonomiska initiativ och därvid behövde en företagsform av särskilt slag”. (s 27–29)

De idéer om frihandeln som slog igenom i Sverige vid förra seklets mitt var till fördel för de fattiga:

Det kom lite av varje in i landet, och någon gång kunde man även i enklare hem kosta på sig en kopp kaffe med socker till, ja, vid ett eller annat tillfälle kunde en unge rentav få en bit bröstsocker, en klump med stora vackra, bruna sockerkristaller och en insmält fiskegarnsända att hålla i. (s 30)

Carl Jonas Love Almqvist ville i *Den svenska fattigdomens betydelse* göra en dygd av den gamla fattigdomen och ”uppfann” därvid bl a ”tanken att haven isolerar länderna från varandra”. Detta är ”dårskap, ty havet är den bästa och billigaste färdevägen”. Erik Gustaf Geijer, som var den som införde begreppet Kooperation i Sverige, såg klarare på saken efter sitt besök i England. Också Fredrika Bremer besökte England 1851 och skrev positivt i *Aftonbladet* om de ”cooperative shops” hon sett där (s 36).

De kooperativa idéerna trängde således in i Sverige längs olika vägar. Särskilt sögs de upp i de ”arbetarföreningar” som bildades och som bestod av en ”egendomlig blandning” människor:

... hantverksmästare, som ville ha tillbaka det gamla och önskade död åt industrin, hantverksarbetare som inte riktigt visste vad de ville, liberala politiker som ivrade för näringsfrihet med folkupplysning och slutligen rena reaktionärer, som gärna ville ta hand om det hela och ställa det i sina egna intressens tjänst (s 36).

Eftersom det saknades en lagstiftning för ekonomiska föreningar så tvangs de första svenska konsumentföreningarna att välja bolagsformen. Men det gick på tok när man inte kunde följa principen en medlem en röst. De som bildade föreningar dömdes att ansvara personligt om bolaget gick omkull. Detta blev ett stort problem för Kooperationen i och med den ekonomiska krisen på 1870-talet (s 37).

Men Kooperationen hade svårt att göra sig gällande när arbetarrörelsen ”drog arbetarnas intresse och initiativförmåga till sig” och därmed ”... undanträngde föreställningarna om den kooperativa rörelsens möjligheter”. Inom delar av arbetarrörelsen sågs Kooperationen som småborgerlig. Men bara en sammanfogning av Kooperationens idéer med arbetarrörelsens kan forma framtiden (s 38).

9. Folkbildaren och den nya tiden

I april 1949 deltog Silverstolpe i ett radiosänt samtal om världsordningen och freden. En kvinnlig reporter hade ställt frågor till allmänheten om det nya spända världsläget. Silverstolpe talade om Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen och om att 70 ledamöter i riksdagen hade anslutit sig till en förening för världsfederalism. Han talade mot ”paktmanin” under mellankrigstiden och för forskning om freden: Krigen använder alla vetenskaper, men det måste skapas en vetenskap om kriget och om vad som skapar fred: ”Ska mänskligheten ta sitt förnuft tillfång eller utplåna sig själv. Ibsens Pehr Gynt samlade en väldig förmögenhet genom att sälja avgudabilder i Asien men delade också ut en del biblar: Kan vi inte då lägga en tusendel av rustningskostnaderna på fredsforskning?”⁸

Hans hustru hade dött redan 1926 och en son hade omkommit i en olycka 1943. Han talade lyriskt om familjen i radioprogrammet *Vardagsmorgon* i september 1949: ”Det rikaste i livet är gemenskapen mellan man, hustru och barn. Inget annat kommer oändligheten så nära. De ringa tingen är inte ringa – det finns rikedomar att bärga för var och en.”⁹

1950 kom det ut en ny upplaga av *Nationalekonomi för alla*. Det skulle bli den sista. I förordet skrev han att han ännu hade ”... en del reservationer mot Keynes, men det betyder inte att inte författaren inser det högst märkliga i hans försök att vända på ekonomisk teori”. Han skrev sedan i sin ironiska stil om lågräntepolitiken, som under 1930- och 40-talen blev förverkligad i en rad länder: ”Den vilar på en penning- och ränteteori som man inte blir klok på utan att äga sällsynt stort mått av klokhet, vida mer än vad som har kommit författaren av dessa rader till del...”.

Ämnet hade börjat springa ifrån honom. 1948 kom Paul Samuelsons över hela världen spridda lärobok *Economics* ut i sin första upplaga och den slog snabbt igenom. Silverstolpes lärobok försvann gradvis från kurslistorna. Nu ägnade han sig mer åt det som på den tiden kallades ”deskriptiv

⁸ Statens ljud- och bildarkiv 1949-04-22.

⁹ Statens ljud- och bildarkiv 1949-09-21.

ekonomi”: *Vårt ekonomiska liv* i fyra upplagor, *Rikets finanser* 1960 och *Sovjets ekonomiska system* 1967.

10. Eftermälet

Gustav Cassel skrev om Silverstolpe i andra delen av sin självbiografi (1941) att han värderade Silverstolpes kunskaper, men att man inte bort släppa fram honom på den akademiska lärarbanan. Nu (1941) hade han funnit sin rätta plats i livet och blivit en högt uppskattad populärvetenskaplig författare. Men några egna insatser till den ekonomiska vetenskapens utveckling hade Silverstolpe enligt Cassel knappast åstadkommit.

Med den numera vedertagna definitionen på ”vetenskap” hade nog Cassel rätt. Silverstolpes bestående insats var att han påverkade det ekonomiska och politiska tänkandet i folkdjupet, särskilt inom arbetarrörelsen. Därmed hade han enligt min mening en större och varaktigare betydelse för svenskt ekonomiskt tänkande och för svensk ekonomisk politik än våra stora teoribyggare.

Vi fick ingen fri akademi i Göteborg. Silverstolpe blev ingen stor profet. Men nu när landets ledande nationalekonomer börjar tala om en breddad ekonomutbildning har tidsandan kanske börjat hinna ikapp hans brinnande intresse för folkbildning.

Berglund, H och K Grönfors (red) (1977), *Handelshögskolan vid Göteborgs universitet 1923-1971*, Västsvenska akademibokhandeln, Göteborg.

Cassel, G (1941), *I förnuftets tjänst – En ekonomisk självbiografi*, del II, Natur & Kultur, Stockholm.

Fälting, L (1993), *Gunnar Westin Silverstolpe – Nationalekonom och folkbildare*, C-uppsats, Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet.

Karleby, N (1926), *Socialismen inför verkligheten*, Tiden, Stockholm.

Lindberg, B och I Nilsson (1996), *Göteborgs universitets historia Del I, På högskolans tid*, utgiven av Rektorsämbetet vid Göteborgs universitet.

Lönnroth, J (1990), ”Gustaf Steffen”, i Jonung, C och A-C Ståhlberg (red), *Ekonomporträtt*, SNS Förlag, Stockholm.

Lönnroth, J (2003), ”Gunnar Westin Silverstolpe – folkbildare, poet och naivistisk nationalekonom”, i Gustafsson, K (red), *Bland akademiska pionjärer och stordonatorer – en jubileumsbok*, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, Göteborg.

Lönnroth, J (2007), ”Göteborgsskolan – praktisk, friakademisk, historisk, folkbildande, social”, *Ekonomiska samfundets tidskrift*, årg 60, s 17-26.

Silverstolpe, G W (1916a), ”Det tragiska motivet i Ibsens sista dramer”, *Forum*, nr 31, s 369-372.

Silverstolpe, G W (1916b), ”Nobelpriset till Romain Rolland”, *Forum*, nr 47, s 558-559.

Silverstolpe, G W (1919), *Kapitalbildning En teoretisk och ekonomisk undersökning*, doktorsavhandling, Stockholms högskola, Stockholm.

Silverstolpe, G W (1922-1950), *Nationalekonomi för alla*, KFs förlag, Stockholm.

Silverstolpe, G W (1922), ”Växelkursernas gåtor”, *Tidens kalender*, s 123-132.

Silverstolpe, G W (1923), *Ornament och Anfänger*, Tidens förlag, Stockholm.

Silverstolpe, G W (1931), *Guldmyntfotens kris*, KFs småskrifter 2, KFs förlag, Stockholm.

Silverstolpe, G W (1938), ”Välstånd och Fatigdom. Den ekonomiska och sociala omdaning 1880 till 1930”, i Lorents, Y (red), *Vår egen tids historia Del 5*, Bonniers, Stockholm.

Silverstolpe, G W (1944), *Den svenska konsumentkooperationens väg*, KFs förlag, Stockholm.

Wigforss, E (1922), Recension av Silverstolpes ”Nationalekonomi för alla” (första upplagan), *Bokstugan* (Studiecirkelarnas tidskrift), s 131-133.

REFERENSER